

DE BERG VAN BARMHARTIGHEID TE GENT

We kennen de grote betekenis van het lenen van geld in onze huidige samenleving : enerzijds zijn er tientallen instellingen - openbare en private - waar geld kan geleend worden; anderzijds is er de verkoop op krediet.

Geld lenen kwam ook reeds voor in het verleden. De vergelijking tussen de huidige toestanden en de toestanden voor 1914 gaat echter niet op. Thans lenen de mensen om te investeren : een huis, een auto kopen. Voor 1914 leende de kleine man, omdat hij momenteel geen geld had om eten te kopen : lenen voor consumptie, voor verbruik. Ook de tijd was radicaal verschillend : thans hebben we verzekering tegen ziekte, werkongevallen, ouderdom, werkloosheid, samenvattend de sociale zekerheid. Voor 1914 was praktisch daar geen sprake van (verplichte verzekering tegen ouderdom 1924, kindervergoedingen 1930, betaald verlof 1936, verplichte verzekering werkloosheid 1944(1).

Wat was een B. v. B. ? Het was een instelling opgericht in het belang van de onbemiddelde klasse en met als doel aan het publiek geld te lenen op panden tegen betaling van vaste rechten en interesten. De B. v. B. was de bank van de arme, de kleine eigenaar, de neringdoener, welke zonder de B. v. B. zouden blootgesteld zijn aan de afpersing van woekeraars.

Wat is nu het verschil tussen de B. v. B. en een liefdadigheidsinstelling ? In de B. v. B. bewaart de mens zijn waardigheid, zijn onafhankelijkheid; ten slotte ontvangt hij niets kosteloos. Een liefdadigheidsinstelling schenkt iets; hierdoor wordt de mens afhankelijk.

De lange geschiedenis van de B. v. B. te Gent kan ingedeeld worden in vier periodes :

1. zijn stichting en het beheer tijdens de Spaanse en Oostenrijkse periode,
2. de B. v. B. tijdens de Franse overheersing,
3. de B. v. B. tijdens het Verenigd Koninkrijk,
4. de B. v. B. na 1830.

Vooraf echter een woordje over de periode voor de oprichting van de B. v. B. Woeker - het vragen van een buitengewoon hoge rente voor geleend geld - is eeuwen oud. In de middeleeuwen verwierp de kerk de interestbetaling (renteverbod). Door de ontwikkeling van de steden en de bloei van de handel in de twaalfde en dertiende eeuw ontwikkelt de behoefte aan kapitalen. In de grote steden van Duitsland, Frankrijk, Engeland, Nederland en België treft men van af de 12e eeuw - in het midden van de 13e eeuw zijn ze in Vlaanderen doorgedrongen - Lombarden aan : het zijn Italianen, meestal afkomstig van Lombardije, die

schier uitsluitend koopmanschap en wissel bedreven en om hun woekerwinsten zo'n slechte faam hadden, zodat Lombard ook woekeraar, bedrieger, afzetter betekende. Vermoedelijk begonnen de Lombarden hun woekerhandel in de tiende en elfde eeuw. De kruistochten waren zeer gunstig voor hun bedrijf; de Lombarden leenden aan vorsten en prinses.

In verschillende steden bestaat een Lombardenstraat : te Brussel, Antwerpen, Parijs, Londen, enz.

In 1281 schenkt Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen aan de Lombarden Jakemon de Caloches en Centurin de Montfauchon de toelating zich te Brugge te vestigen en aldaar alle soort handel te drijven. Omstreeks 1300 treft men in bijna alle steden Lombarden aan. De octrooien, waarbij de Lombarden leningstafels mogen openen, zullen wel meer in het belang van de vorsten dan in het belang van de burgers zijn verleend. De Lombarden moesten aan de vorst jaarlijks een som geld betalen voor de ontvangen toelating.

In de 14e eeuw waren er Lombarden te Gent. Hier werden ze pussemiers genoemd, wat volgens Kiliaan woekeraar zou betekenen. Te Gent bestaat thans nog een Pussemiersstraat, een zijstraat in Onderbergen. Volgens V. Fris bevond zich hier een huis van een Lombard, de Clocke, dat in de 15e eeuw tot wissel diende (2). Bij schepenact van 23 december 1462 werd "kenbaer gemaect, dat Anthonius Serendis ende Jorisse Garret, ghebroeders, gheboren van Ast in Piémont, gheoctroyeert gheweist tafel te houdene ende leeninghe te doen binnen de stede van Ghend in het huus gheheeten den Paeu aen den Couter" (3).

Hertog Filips de Goede verbood bij zijn ordonnantie van 16 december 1453 aan de tafelhouders te lenen op voorwerpen, die tot de godsdienst behoren. Door een ordonnantie van 27 september 1454 werd bevolen, dat de geleende panden een jaar en een dag moesten bewaard worden alvorens ze te verkopen. Op de panden van goud en zilver moest de stempel van de stad worden ingedrukt.

De Lombarden leenden aan vorsten en burgers. De misbruiken van de Lombarden werden zo schreeuwend, dat men er een einde moest aan stellen.

Door het plakkaat "contre les usures et usuriers" gegeven te Gent op 9 april 1510 worden al de leentafels afgeschaft. "Abolissons et mettons au néant par ces présentes toutes les dictes tables de prest et usuriers publiques, quy se tiennent en nos dictz pays et seigneuries à quelque tiltre que ce soit" (4).

Praktisch heeft dit plakkaat echter geen gevolg. Om persoonlijke redenen zal Keizer Karel de Lombarden weer toelaten. In 1537 vroeg Parenti di Pogio de toelating een leentafel te Gent op te richten. Bij akte van 13 augustus 1538 ontving hij de toelating voor twaalf jaar op voorwaarde slechts een interest van twee stuivers per pond te vragen. De nieuwe schepenen wensden einde 1538 de toelating in te trekken, maar de gouvernante weigert dit, waarop de schepenen toegeven. Enkele ja-

ren later vragen de vier leden van het graafschap de afschaffing van de leentafel wegens de talrijke misbruiken. Een onderzoek wordt ingesteld : de Lombard verkoopt de panden zonder de lener te verwittigen; hij behoudt volledig de opbrengst van de verkoop; hij past het principe van de gebroken week toe; hij aanvaardt gestolen voorwerpen en voorwerpen toebehorend aan wezen. In zijn verdediging geeft Parenti di Poggio de meeste feiten toe, maar zegt dat deze praktijken niet verboden zijn door het octrooi; voor de andere feiten zou hij uit onwetendheid hebben gehandeld, daar hij dikwijls met tussenpersonen onderhandelt en de lener niet kent (5).

De vorsten hebben de Lombarden nodig; daarom worden ze toegelaten, maar door allerlei maatregelen poogt men de misbruiken te beperken. Door de ordonnantie "aengaende Wouckeraers ende houdende Tafele van Leenijnghe" gegeven te Utrecht op 30 Lauwmaand 1545 wordt de Lombarden verboden de kerkelijke diensten bij te wonen. "Item want de Wouckeraers houdende tafele van leenijnghe duer onse permissie, hemlien daghelics vervoorderen te verkeerren ende converseren met onse ondersaten, hem houdende ende ter kercken gaende als lieden van eeren tot groote schandalisatie van goede lieden, zonderlijnghe aengesien dat de voorseide Woeckeraers zijn openbaerlicken ende naer rechte gheexcommuniceert so verbieden wij alle Woeckeraers houdende tafele van leenijnghe, onder wat privilegie dat zij, metsgaders deghene die part, deel, gheselschap oft administratie in de voorseide tafele van leenijnghe hebben, van niet te frequenteren de kercken, duerende de goddelicken dienst, op de peyne te verliesen t' effect van haere voorseyd privilegie en de te vallen in de peynen van rechte ghestelt teghens openbaere Woeckeraers" (6).

Bij koninklijk bevelschrift werd op 22 december 1578 een magistraat aangesteld belast met de controle van de verkoopregisters van de Lombarden. Vermoedelijk werd dan ook een opperintendant over de Lombarden aangesteld, aan wie de Lombarden jaarlijks een zeker recht moesten betalen. Het gevolg was, dat de Lombarden nog een hogere interest eisten. Dit blijkt uit het Placcaet van 8 mei 1610 : "nae advenant van eenen stuyver winnynghe ter weke, van een pondt groote" (dit is 43 o/o en per jaar). Het plakkaat vervolgt : "Endet' zedert eenighen tydt is de voorseyde Woecker vermindert gheweest op drye Oorden ter weken" (32 o/o per jaar). Om de woeker te verminderen "hebben wy ghesupprimeert ende supprimeren by desen t' voorseyde Officie van supperintendent van de Lombaerden. Bevelende dat van nu voortaan de ghene hebbende oorlof om de voorseyde Lombaerden te moghen houden, niet meer en zullen moghen nemen noch heesschen dan naer advenant van twee Oorden op elck pont groote ter Weke" (ongeveer 21 o/o per jaar)(7).

Toch waren er nog zo veel misbruiken, dat bij plakkaat van 9 januari 1618 de Lombarden uit het land werden gewezen en hun leningtafels werden afgeschaft. Hun aantal bedroeg dan nog 23.

Een rijmpje zegt duidelijk hoe het volk de Lombarden beoordeelde :

Een woekereer,
Een meuleneer,
Een wisseleer,
Een tolleneer,
Zijn de vier evangelisten van Lucifer (8).

De opkomst en de verspreiding van armenbanken dagtekent van de eerste helft van de 15e eeuw in Italië, alwaar ze snel uitbreiding namen.

Pieter d'Oudegherst (Rijssel 1540-Madrid 1592) schrijver van de Annales des Flandres, had in zijn werk Desempeno reeds de gedachte geuit in ons land naar het Italiaanse voorbeeld Bergen van Barmhartigheid op te richten.

In 1612 verdedigde de jezuiet Leonardus Lessius (Brecht 1554-Leuven 1623) de oprichting van B. v. B.

De strengste wetten waren niet in staat de woekerpraktijken te doen ophouden. Volgens Jean Boucher, een priester te Doornik, die in een boek de praktijken van de Lombarden aan de kaak stelde, bedroegen de interesten :

van 1495 tot 1515 : 130 o/o
van 1515 tot 1549 : 68 2/3 o/o
van 1549 tot 1574 : 43 1/3 o/o
van 1575 tot 1593 : 32,5 o/o.

Volgens Karel Cobergher bedroeg de interest 66 o/o, later 55 o/o en nog later verminderd tot 33 o/o. Een feit is zeker : de interest was buitengewoon hoog. Bovendien werden nog bijzondere woekerpraktijken toegepast. De Lombarden leenden slechts per week, met de verplichting de zaterdagvoormiddag de pand te lossen. Voor een voorwerp, verpand van vrijdag tot maandag werden twee weken aangerekend.

In 1618 besloten Albrecht en Isabella het voorstel van hun bouwmeester Wenceslas Cobergher om B. v. B. op te richten, te beproeven. Wenceslas Cobergher was een echte renaissance-figuur. Hij werd geboren te Antwerpen ca. 1561. Hij werkte te Napels als schilder; terug in de Nederlanden werd hij hofarchitect bij de aartshertogen Albrecht en Isabella. Weinig bekend als schilder heeft hij meer betekenis als architect - hij voerde de Barokstijl in de Nederlanden in - en als ingenieur : hier is zijn voornaamste werk de drooglegging van de Moeren in 1628.

Bij onderrichting van 17 maart 1618 werden B. v. B. opgericht. W. Cobergher werd tot superintendent-generaal van de B. v. B. benoemd; het staatsbestuur stelde 1 000 000 gulden ter beschikking. De B. v. B. waren vrij van alle lasten; de rente werd bepaald op 6,25 o/o. De leners zelf betaalden 15 o/o interest, maar enkel voor de periode tussen lenen en terugbetalen; het principe van de gebroken weken werd niet toegepast. Bij akte van 23 mei 1621 werden al de B. v. B. verenigd in een verbond als leden van een zelfde orgaan.

Portret van Wensel Cobergher door van Dyck.
(Papier, potlood en bister, 22,3 x 19,8 cm). Amsterdam, Stedelijk Museum.

Cobergher mocht rekenen op de steun van het episkopaat. Hij wist 4 871 410 gulden te verzamelen als beginkapitaal; de gelden kwamen grotendeels van kloosterorden en begijnhoven.

De eerste B. v. B. werd opgericht te Brussel in 1618; daarna volgde Antwerpen in 1620, Mechelen in 1620. Te Gent kocht Cobergher van Antoine Triest, advocaat bij de Raad van Vlaanderen, het gebouw Dondersteen in de Meersteeg voor 1700 ponden groot of 10 200 gulden. Het gebouw werd afgebroken en Cobergher richtte er het gebouw op, dat we allen kennen. Het is een voorbeeld van bouwkunst van de Spaanse periode. De gevellengte bedraagt 45 m. De ramen zijn voorzien van ijzeren staven als bescherming tegen inbraak en oproer. Het gebouw heeft een opschrift in het Latijn : Mons Pietatis 1621. Boven de ingangspoort stond vroeger een Christusbeeld, vermoedelijk weggenomen tijdens de Franse overheersing. De ruime magazijnen zijn gewelfd; de vloeren zijn van steen, de deuren naar de magazijn van ijzer. De bouwkosten bedroegen 127 615 gulden.

In totaal werden vijftien B. v. B. opgericht : Arras, Doornik, Bergen, Valenciennes, Cambrai, Brugge, Rijsel, Douai, Namen, Kortrijk, Bergues. De totale uitgaven voor de bouw en de inrichting bedroegen 1 350 000 gulden. Ook in het Prinsbisdom Luik kwamen B. v. B. tot stand : te Luik, Hoei, Sint-Truiden, Tongeren, Dinant, Thuin. Te Leuven kwam geen B. v. B.; hier bleef de leentafel bestaan tot in 1782, jaar waarin de tafel vervangen werd door een B. v. B.

De B. v. B. stonden onder het patronaat van de aartsbisschop van Mechelen en van de kanselier van Brabant : also stonden de B. v. B. onder het geestelijk en burgerlijk gezag. Elke B. v. B. had een eigen commissie van vooraanstaande burgers : deze ontvingen geen wedde en waren also onafhankelijk.

Aan het hoofd van een B. v. B. stond een surintendent. Bij de keuze van het personeel was men zeer voorzichtig. Men eiste materiële en morele waarborgen : niet drinken, niet spelen, noch vloeken noch zweren. De bedienden moesten op post zijn van 9 tot 12 uur en van 2 tot 5 uur. Ze moesten zich hoffelijk gedragen en mochten niet babbelziek zijn. De boeken moesten dagelijks in orde worden gehouden. Men eiste reinheid en spaarzaamheid. De pandbrief moest luid worden voorgelezen aan de lener. De panden mochten niet getoond worden; de eigenaars moesten onbekend blijven. De bedienden mochten geen panden inkopen. De B. v. B. werden goed bestuurd.

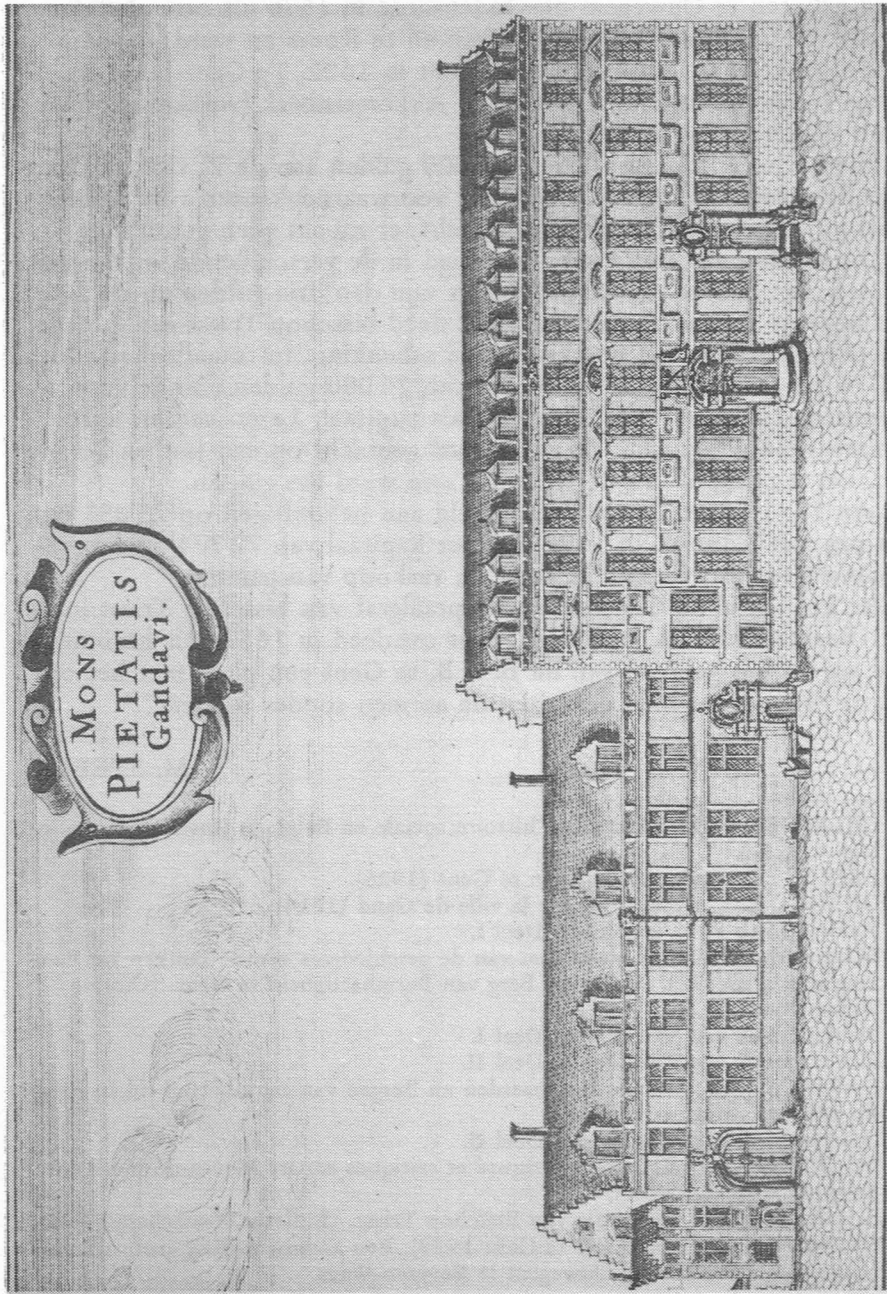
Door het plakkaat van 13 mei 1621 werden aan de B. v. B. en aan het personeel talrijke voordelen verleend. "Declarons et ordonnons que les maisons et édifices où sont tenus lesdits Monts, auront qualité et nature de biens amortis et de main morte. . . et seront lesdits maisons franches et exemptes à toujours, de tous Logemens, soit de Gens de Guerre, ou de Cour, sans en pouvoir estre chargées, ny d'aucune Contribution, ou de Service au lieu d'iceux Logemens, sous quelque prétexte que ce soit. Comme elles seront aussi libres et exemptes de

toutes Impositions, Tailles et Contributions, soit de centièmes, vingtièmes, dixièmes ou autres deniers”. “Le Superintendent général desdits Monts et les Conseillers de chacun d’iceux, en tel nombre qu’il se trouvera requis, encores qu’ils ne résident en aucune maison desdits Monts, seront francqs, libres et exempts, avec leurs femmes et familles, de toutes subjections de Guet et de Garde, et tous Logemens de Gens de Guerre, ou de Cour, Service ou Contribution pour iceux, Accises, Maltoes, Impositions, Tailles, moyens de consommation sur Vin, Bière, Chair, Bled et toutes autres charges. Les Surintendents particuliers, les Commis et les Secretaires ou Greffiers desdits Monts seront aussi francqs et exempts de toutes lesdites subjections et charges, avec leur femmes, enfans, serviteurs et servantes, tenans leur demeure és maisons servans à l’usage desdits Monts. Et quant aux Priseurs ou Estimateurs des gages et autres serviteurs desdits Monts, ils seront exempts desdits subjections et charge de Guet, de Garde, Logemens de Gens de Guerre et de Cour et de tout Service ou Contribution pour iceux” (9).

Aanvankelijk kenden de B. v. B. veel succes. Maar reeds in 1625 komen tegenslagen. Aartshertogin Isabella had in 1625 onvoldoende inkomsten en dit juist tijdens het beleg van Breda en van Baarle-Hertog. Ze was verplicht tussen oktober 1625 en mei 1629 in totaal 566 514 gulden te lenen aan de B. v. B. Als pand gaf ze juwelen ter waarde van 700 000 gulden. Isabella kon 336 864 gulden niet terug betalen. Voor de B. v. B. kwam een moeilijke periode. Isabella stierf in 1633; Cobergher was oud en stierf in november 1634. Op het einde van zijn leven en na zijn dood werd hij verdacht van wanbeheer. Het schijnt moeilijk te zijn de rekeningen van de B. v. B., die in werkelijkheid een geheel vormden, na te gaan. Cobergher heeft wel een bedrag van ca. 300 000 gulden geleend aan de B. v. B. voor de drooglegging van de Moeren. De regeling van de erfenis van Cobergher duurde twaalf jaar. Vermoedelijk bleef er niets over als al de schulden betaald waren. Zeker is Cobergher er niet rijk op geworden.

De zoon van Cobergher was reeds in 1630 benoemd als opvolger van zijn vader als superintendent-generaal. Hij verminderde de interest op 10 o/o in 1635. Om de financiën van de B. v. B. weer in orde te brengen, was het noodzakelijk, dat de staat de schulden van de aartshertogin Isabella terugbetaalde. Die schulden waren intussen op einde december 1641 opgeklommen tot 1 208 788 gulden (336 864 g. schuld en 871 924 g. interest). Eindelijk gaf de landgouverneur de toelating de juwelen te verkopen. De verkoop in september 1642 bracht slechts 290 398 gulden op; een grote diamant werd verkocht voor 70 000 gulden. Aldus was er een verlies van 848 390 gulden. De B. v. B. kwamen in verval (10).

Vooraleer echter met onze geschiedenis verder te gaan, een woordje

over de B. v. B. te Gent.

Te Gent was Antoon Triest bisschop sedert 1622. Bisschop A. Triest werd geboren te Ouwegem bij Oudenaarde in 1576 uit een adellijke familie (11). Hij studeerde te Leuven en te Rome en werd bisschop te Brugge in 1616; hij kwam naar Gent in 1622. Te Gent bezat bisschop Triest het hof Belvédère nabij Akkergemkerk (verklaring straatnaam Bisschop Triestlaan).

In 1641 schonk bisschop Triest 19 000 gulden aan de B. v. B. te Gent voor kosteloze leningen. De gestelde voorwaarden waren : de panden moesten persoonlijk worden ingebracht; er mocht geen gebruik gemaakt worden van inbrengers gevestigd in de verschillende wijken van de stad; het bedrag mocht niet hoger zijn dan drie gulden en de duur was beperkt tot zes maand. In 1642 deed bisschop Triest een tweede schenking, later kwam nog een derde schenking. In totaal schonk hij 96 774 gulden, waarvan de interest van 24 000 gulden diende voor administratiekosten en 72 774 gulden als kapitaal. Later werden enkele voorwaarden gewijzigd : de duur werd gebracht op een jaar en zes weken, het maximum van de geleende som werd zes gulden.

Tussen 1641 en 1655 werd gemiddeld aan behoeftigen op 25 651 panden per jaar geleend. In 1695 was het kapitaal van 72 774 gulden geklommen tot 80 608 gulden door de verkoop van panden.

Zeker kennen al de Gentenaars het praalgraf van bisschop Triest in de Sint-Baafskathedraal. Bisschop Triest overleed in 1657. Als herinnering zien we op het gebouw van de B. v. B. te Gent een plaat met het opschrift "Hier leent men oock aen de aermen sonder interest".

M. STEELS

-
- (1) CHLEPNER B. S. : Cent ans d'histoire sociale en Belgique (Institut de Sociologie U.L.B.).
  - (2) FRIS V. : De oude straatnamen te Gent (1925).
  - (3) DIERICKX K. L. : Mémoires sur la ville de Gand (1814).
  - (4) Plakkaetboek van Vlaenderen. Deel I.
  - (5) SCHEIRE A. : Eenige bladzijden van de geschiedenis van de Banken van Leening vooral met het oog op de Berg van Barmhartigheid te Gent. (Uitgave Willemsfonds n. 142, 1896).
  - (6) Plakkaetboek van Vlaenderen. Deel I.
  - (7) Plakkaetboek van Vlaenderen. Deel II.
  - (8) DARINGS J. H. Over de Lombaerden en Bergen van Barmhartigheid in België (in Belgisch Museum 1842).
  - (9) Plakkaetboek van Vlaenderen. Deel II.
  - (10) DE DECKER P. : Etudes historiques et critiques sur les Monts-de-piété en Belgique. (Brussel 1844).
  - (11) R. MATTHYS : Iconografie van Bisschop Triest. (Bulletin Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent 1939). Een andere stelling geeft als geboorteplaats het kasteel Ouwegem te Beveren-Waas.
-